

ROLE NÁBOŽENSTVÍ V ALBÁNSKÉ SOCIALISTICKÉ PROPAGANDĚ

Přemysl Vinš

V Sovětském svazu a dalších východoevropských zemích, kde se po druhé světové válce dostala k moci komunistická strana, docházelo k většímu či menšímu omezování vlivu církví a ke snahám o sekularizaci společnosti. Tak tomu bylo také v případě Albánie, kde byl postup státu vůči církvím a obecně vůči religiozitě obyvatelstva jedním z nejtvrdějších. Cílem tohoto článku není detailně popsat poválečný náboženský vývoj v Albánii, ale představit roli náboženství a církví v propagandě albánského komunistického státu. Analýzou albánského dobového tisku a děl předních stranických funkcionářů lze zrekonstruovat nejen argumenty použité proti církevním institucím a proti religiozitě obecně, ale je možné zmapovat, jaká byla role náboženské tematiky v ideologii socialistické Albánie.

Protináboženský postup komunistické vlády v Albánii lze rozdělit do čtyř fází. První fází je období v letech 1944 až 1949, kdy probíhaly procesy proti významným církevním představitelům, zejména proti katolickému kléru. Ve druhé fázi – doba 50. let 20. století – se albánská vláda snažila o dosažení naprosté kontroly nad jednotlivými náboženskými komunitami a stupňovala protináboženskou agitaci. Třetí fáze probíhající od začátku 60. let je pak obdobím zostřené propagandy a represí nejen proti kléru, ale i proti věřícím. Tato fáze dosáhla vrcholu v roce 1967 uzavřením náboženských institucí v celé zemi a postavením náboženských obřadů mimo zákon. Čtvrtá fáze pokrývá období po roce 1967, kdy byly veškeré náboženské aktivity protizákonné. Toto období skončilo až s pádem komunismu v Albánii na začátku 90. let 20. století.¹

Náboženství ve službách nepřátel Albánie

Už od počátku své protináboženské kampaně se albánský komunistický stát snažil zdiskreditovat církev tím, že je často spojoval s politickou činností sousedních nepřátelských zemí a domácích zrádců. Podle těchto představ byly církve v Albánii pátou kolonou, která rozvíjela podvratnou protistátní činnost směřující ke svržení lidové moci a k nastolení kapitalismu.

Obdobně jako v jiných zemích východní Evropy byla i albánskou komunistickou propagandou z vazeb na politické nepřátele spojována především katolická církev, která se kvůli svým tradičním vazbám se Západem stala nejvíce pronásledovanou církví v zemi. Spojení katolické církve s Vatikánem, potažmo s Itálií, bylo využito jako záminka k ostrému postupu proti katolickému kléru v zemi, neboť provázanost katolické církve se západním světem straničtí představitelé vnímali jako reálné ohrožení vlastních mocenských pozic. K zobrazování katolické církve jako nepřítel je jistě napomohlo napojení některých domácích quislingovských představitelů z dob italské a německé okupace na církevní instituce.

Na konci 40. let se protináboženská persekuce zaměřovala především proti náboženským institucím, ne tolik proti samotným věřícím. Z dobových dokumentů vyplývá, že se albánský komunistický stát sám stavěl do pozice ochránce náboženské svobody, který chce jen zabránit využívání církví k nepřátelské činnosti organizované na Západě: „*Kdo je v naší zemi pronásledován z důvodu svých náboženských názorů? Nikdo. Stát nezasahoval a nebude nikdy zasahovat do svobody svědomí a vyznání. Ale náš stát zasáhne proti všem, kteří se pod maskou církve a náboženství snaží odloučit církev od lidu a postavit ji proti němu s cílem obrátit církev v nástroj útisku ve prospěch imperialismu.*“²

Tyto věty jsou však v ostrém rozporu se skutečností. V den, kdy výše zmíněný článek vyšel

¹ Podobné rozdělení se objevuje v článku Imzota Zefa Simoniho, avšak Simoni spojil třetí a čtvrtou fázi dohromady; SIMONI, Z. *Persekutimi i kishës katolike në Shqipëri nga 1944-1990*. In: *Krishtërimi ndër shqiptarëve*. Konferenca Ipeshkvnore e Shqipërisë. Shkodër 2000, str. 369.

² Shteti dhe kisha. *Zëri i Popullit*, 27. 11. 1947, str. 2.

(27. 11. 1949) v nejrozšířenějším stranickém deníku *Zëri i Popullit*, byl zveřejněn Dekret o náboženských komunitách. Ten znamenal významné omezení činnosti všech náboženských komunit v zemi.³ Až absurdně zní poslední citovaná věta, ve které je stát popsán v roli ochránce církvi proti nepřátelům snažícím se církve obrátit proti lidu. Kroky, které totiž albánský stát na sklonku 40. let 20. století proti církvím podnikal, směřovaly právě k oddělování církvi od věřících.

Někdy byla autorita církve využita naopak k podpoře a ospravedlnění politických kroků stranického vedení. Vedle naprosté kontroly nad tiskem k tomu samozřejmě bylo zapotřebí i jisté ochoty zástupců církvi ke spolupráci s komunistickým režimem. Tato druhá podmínka byla splněna zejména po vydání Dekretu o náboženských komunitách na konci roku 1949, kdy stát získal kontrolu nad výběrem církevních činitelů. Za situace, kdy se stát zbavil nepohodlných duchovních a na jejich místa dosadil ty, kteří s komunistickou vládou buď přímo sympatizovali, nebo alespoň nekladli otevřený odpor, bylo možné vyvolat dojem, že reformy zaváděné státem mají nejen podporu lidu, ale i samotných církvi. Tak se stalo i v souvislosti s vydáním Dekretu 743,⁴ který církvi určoval podmínky jejich další legální existence. V roce 1950 se na příklad v Tiraně konal kongres bektášského bratrstva, na kterém jeho vedení plně spolupracující s komunistickou vládou přivítalo návrh statutu, který byl navržen v souladu s výše zmíněným dekretem.⁵

Náboženství se stalo důležitou součástí politického a ideologického boje nejen na počátku komunistické vlády. S proměnou politických poměrů se měnila i propaganda využívající účelově téma náboženství a církvi. Zatímco do začátku 60. let patřily mezi vnější nepřátele Albánie západní země a Jugoslávie s Řeckem, po roztržce se Sovětským svazem a východním blokem na počátku 60. let se albánská propaganda zaměřila i proti těmto zemím, dosavadním spojencům. Také v případě protisovětských útoků byla často využívána náboženská tematika, která šla ruku v ruce s celkovým postojem Albánie k tomuto bývalému spojenci. Z pohledu albánských komunistů SSSR zradil původní stalinské ideologické pozice a začal se v mnoha ohledech přibližovat západním zemím. Odklon Sovětského svazu od „jediné a správné“ stalinské politiky ukazoval albánský stát mj. právě na vztahu k Vatikánu a k církvi obecně. Albánský tisk vedle pochybností, že Sovětský svaz skutečně má zájem na odstranění náboženství z veřejného života, odsuzoval jakékoliv kontakty SSSR s Vatikánem.⁶

V socialistické Albánii, na rozdíl od jiných zemí východního bloku, nedošlo až do konce 80. let prakticky k žádným reformám. Jisté uvolňování poměrů ve východní Evropě v 60. letech vystavila albánská strana ostré kritice. Vrcholem této nekompromisní kampaně byl vznik představy o „imperialisticko-revizionistickém obklíčení“⁷ Albánie. Komunistická vláda v Tiraně využívala jakékoliv příležitosti, aby dokázala spolupráci mezi oběma nepřátelskými bloky tehdejšího bipolárního světa, což jí

Článek vznikl v rámci projektu Specifického vysokoškolského výzkumu 2010–261705.

V Albánii vedle sebe existovaly **čtyři náboženské obce** – sunnitské muslimské společenství, albánská autokefální pravoslavná církev, katolická církev a šiitské bratrstvo bektášů. Podle sčítání obyvatelstva z roku 1942 se z celkového počtu 1 128 148 obyvatel hlásilo k islámu 763 723 obyvatel (68,9 %). Z tohoto počtu bylo přitom 599 524 sunnitů a 164 199 obyvatel se hlásilo k bektášskému bratrstvu. K pravoslavné církvi se hlásilo 229 080 (20,7 %) a zbytek – 113 897 obyvatel – ke katolické církvi (10,4 %).

JACQUES, E. *Shqiptarët, Historia e popullit shqiptar nga lashtësia deri në ditët e sotme*. Tiranë 1995, str. 604.

Bektašismus – súfijská odnož islámu, synkretická nauka vzniklá ve 13. století v Anatólii, název odvozen od zakladatele Hacıho Bektashiho (zemřel okolo roku 1270). K rozšíření bratrstva na území dnešní Albánie došlo asi až v 17. a 18. století a mezi Albánci našlo toto tolerantní bratrstvo, vyznačující se přijímáním mnoha křesťanských a předkřesťanských prvků, značnou odezvu. Od osmdesátých let 19. století přijímal bektášismus v Albánii některé nacionalistické prvky a na západní hranici osmanské říše tak vznikl „albánský bektášismus“. Tím, že do svého učení zahrnovali nacionalistické myšlenky, hráli příslušníci bektášů významnou roli v národním obrození Albánců. Albánie se postupně dokonce stala světovým centrem bektášismu CLAYER, N. *Der Bektaschi-Orden in Albanien*. In: DAUM, W. (ed.): *Albanien zwischen Kreuz und Halbmond*. München 1998, str. 152–158.

³ Projekt – Dekret – Ligjë mbi komunitetet fetare. *Zëri i Popullit*, 27.11.1949, str. 1.

⁴ Në Tiranë u mbloth Kongresi i V-të Bektashian. *Zëri i Popullit*, 18. 4. 1950, str. 1.

⁵ Në Tiranë u mbloth Kongresi i V-të Bektashian. *Zëri i Popullit*, 18. 4. 1950, str. 1.

⁶ Vatikani, një nga qendrat e bashkëpunimit kundërrevolucionar me revizionistët sovjetikë dhe imperialistët amerikane. *Zëri i Popullit*, 16. 3. 1971, str. 1.

⁷ Enver Hoxha ve svém projevu z 30. září 1965 např. použil výraz „imperialisticko-revizionistická svatá aliance“ (*aleanca e shenjtë imperialisto-revizioniste*); HOXHA, E. *Raport e fjalime 1965-1966*. Tiranë 1971, str. 125.

Tekke v Kruji.
Výzdoba poničená
za komunistického režimu

sloužilo k upevnování vlastních politických postojů před světem i před vlastními občany. V tomto propagandistickém boji sehrál důležitou roli postoj SSSR k náboženství. Právě kontakty SSSR s Vatikánem posloužily jako důkaz vzájemného přibližování obou pro Albánii nepřátelských světů v čele s USA a SSSR. Vatikán byl albánskými novináři nazýván „centrem výměny zkušeností politické a ideologické diverze“.⁸

O účelovosti proticírkevní propagandy svědčí změna, která nastala v albánské politice v polovině 70. let 20. století a která vyvrcholila albánsko-čínskou roztržkou v roce 1978. Stejně jako v případě Sovětského svazu v 60. letech začala být nyní také Čína albánským vedením kritizována z nepevnosti ideologických postojů a z kontaktů s nepřáteli – zejména s USA a Jugoslávií. Tato změna se samozřejmě ihned zobrazila v používání proticírkevní propagandy. Po ochlazení vzájemných vztahů posloužilo náboženství opět jako prostředek útoku proti bývalému spojenci, tentokrát proti Číně. V roce 1979 v Albánii vyšly dva svazky Hoxhových deníkových zápisů, které vysvětlovaly albánský postoj k Číně a které měly dokumentovat „prozíravost albánského nejvyššího státního vedení“ a postupnou zradu ze strany bývalého spojence. Jeden ze zápisků diskreditujících pekingské vedení kritizuje rozmach náboženských obřadů v Číně.⁹

Vedle spojování náboženství s nepřátelskou politikou cizích států můžeme sledovat také snahu představit náboženství jako nedílnou součást kapitalistického ekonomického a politického systému. V něm měla víra v Boha ospravedlnit třídní nerovnost a obohacování vládnoucích vrstev. Náboženství bylo zobrazováno jako prostředek, pomocí kterého se tyto vrstvy mohly v Albánii udržet při životě. Opět tak albánská propaganda zdůrazňovala politické pozadí činnosti církví, které pro Albánii mělo znamenat ohrožení. Církev tak vlastně měly být něčím nepřírozeným, umělým, co sloužilo jen zájmům cizinců.¹⁰

Náboženství symbolem včerejší Albánie

Albánie byla tradičně agrární zemí bez průmyslu. Jeho masivní budování po roce 1945 s pomocí východoevropských spojenců a později

Mgr. Přemysl Vinš (1982)

Vystudoval antropologii na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze a v současné době je doktorandem tamtéž. Od ledna 2010 působí na FF UK jako asistent se zaměřením na historický a kulturní vývoj albánského etnického areálu v rámci Katedry jihoslovanských a balkanistických studií. Zabývá se albánskou kulturou, historií a albánským jazykem.

⁸ Papa i Romës përpiqet të shpëtojë kapitalizmin nga urrejtja e popujve dhe furtuna e revolucionit. *Zëri i Popullit*, 7. 4. 1967, str. 4.

⁹ HOXHA, E. *Reflections on China II*, Tiranë 1979, str. 22.

¹⁰ Të heqim peshqeshet e lekët nëpër dasma dhe zakonin që vajzat të ndërpresin punën për disa muaj para dhe pas martesës. *Zëri i Popullit*, 16. 3. 1967, str. 3.

Číny napomohlo jisté modernizaci země. Poválečné reformy se zaměřovaly nejen na výstavbu nutné infrastruktury, na budování závodů lehkého i těžkého průmyslu a na modernizaci zemědělství, ale také na zvyšování životní úrovně obyvatelstva, zejména na venkově. Státem proklamovaný boj za zlepšení sociálních a kulturních podmínek však narážel na tradiční způsob života ve venkovských oblastech, kde často větší autoritu než stát měly jednotlivé rodinné klany a starobylé tradice a kde významnou roli v životě lidí hrálo rovněž náboženské vyznání.

Již od nástupu k moci v roce 1944 podnikalo komunistické vedení kroky směřující k rozbití těchto tradičních struktur a náboženské téma bylo využito i v kampani za emancipaci venkovské společnosti. Její součástí byl boj proti analfabetismu, boj za emancipaci žen a za zvyšování životní úrovně vesničanů. Nově vystavená kulturní střediska, zemědělská družstva s sebou na albánský venkov přinášela socialistický pohled na svět a znamenala posilování moci státu i v odlehlých oblastech země. Právě na venkově vláda narážela na silnou religiozitu obyvatel, která se již od počátku stala předmětem kritiky. Agitátoři se zaměřili nejen na asociaci náboženství s vnějšími nepřáteli, ale také na spojování zbožnosti se zaostalostí. Komunistický tisk tak náboženství a církve zobrazoval jako hlavní viníky středověkých poměrů na albánském venkově a často zdůrazňoval náboženské pozadí nešvarů, od kterých se nová socialistická společnost měla oprostít.

Od poloviny 60. let protináboženská propaganda nabrala na intenzitě. V roce 1967 totiž albánský stát jasně deklaroval cíl vymýtit z vědomí obyvatel jejich náboženské vyznání. Státem ovládaná média však tento záměr dokázala poměrně obratně zamaskovat. Onou zástěrkou byly právě sociálně-kulturní jevy, které nebyly v souladu se záměrem přeměnit zaostalou agrární zemi v moderní socialistický stát. Nová socialistická společnost tak z pohledu dobových ideologů stála před úkolem zbavit se starých zvyků, jejichž existence a rozšíření byly způsobeny škodlivým vlivem náboženství: „*U nás se náboženství nemohlo rozvinout ve formu vynikajícího filosofického světonázoru, ale je úzce spjato se zvyky, tradicemi a způsobem života. Náboženství zapustilo svůj jed do radostí a smutků, do všech všedních stránek lidského života od narození až do smrti.*“¹¹ Od těchto zvyků se měl socialistický člověk emancipovat.

¹¹ Në luftën për të çrënjosur paragjykimet fetare dhe zakonet prapanike, organizata e Frontit luan një rol të rëndësishëm. *Zëri i Popullit*, 23. 9. 1967, str. 5.

Jedním z hlavních zmiňovaných jevů bylo neutěšené postavení albánských žen, jejichž osud byl v tradičně patriarchální albánské společnosti zcela v rukou mužů. Odstranění nerovnoprávného postavení žen ve společnosti patřilo mezi hlavní cíle modernizace albánské společnosti. Smyslem této modernizace bylo také zapojení všech obyvatel země do výstavby socialismu. Státem plně kontrolovaná média podporovala kampaň za emancipaci albánských žen a vytvářela dojem, že tato kampaň je vedena zdola, tedy samotnými ženami. V tisku se objevovaly výzvy vzdělaných žen žádající ostatní ženy, aby se zapojily do pracovního procesu. Ženy byly také vyzývány, aby se zřekly tradičního způsobu života. Oporou jim přitom měla být strana. Jednou z klíčových výzev bylo, aby se ženy zapojily do boje proti náboženským předsudkům a zvykům.¹²

Za těmito emancipačními kampaněmi lze sledovat také ekonomickou rovinu. Podle zvyků dodržovaných zejména v odlehlých horských oblastech docházelo k zásnubám dívek a chlapců v jejich velmi mladém věku a bez ohledu na jejich vůli. Zásnuby a svatby přitom byly velice nákladné, stejně jako věno, se kterým ženy vstupovaly do manželství. Toho všeho se měli Albánci vzdát a pomoci tak albánskému hospodářství.¹³ Bylo to právě náboženství, ve kterém bylo spatřováno podhoubí všech těchto nešvarů, které nejen že držely ženy v nerovnoprávném postavení s muži, ale dokonce ovlivňovaly ekonomiku země. Aby se tedy socialistická společnost mohla účinně vypořádat s nákladnými svatbami, provádáním dívek v mladém věku, jejich zahalováním atp., bylo nutné vymýtit náboženské zvyky z života lidí.¹⁴

S podobnou argumentací je možné se setkat i při popisování poměrů, které vládly na albánském venkově. Náboženství podle stranických ideologů stálo v pozadí nejen nerovnoprávnosti mezi muži a ženami, ale bylo rovněž příčinou neutěšených životních podmínek, ve kterých žili venkované. Novinové články nabádaly vesničany, aby jedli u stolu a ne na zemi, aby používali příbor, aby více dbali na osobní hygienu a na úklid v domě a aby každý člen domácnosti měl vlastní postel.¹⁵ Veškeré nešvary

¹² Vajzat nuk do të mbyllën në shtëpi, por do të punojnë ku të ketë nevojë Atdheu. *Zëri i Popullit*, 26. 3. 1967, str. 5.

¹³ Me kursimet nga paja, fshati do të ketë çdo vit rreth 100.000 lekë kursim. *Zëri i Popullit*, 26. 3. 1967, str. 3.

¹⁴ Lufta kundër zakoneve prapanike dhe emancipimi i plotë i graus duhen çuar deri në fund. *Zëri i Popullit*, 23. 9. 1967, str. 2.

¹⁵ Për një jetesë më të kulturuar, për mbrojtjen e shëndetit të popullit. *Zëri i Popullit*, 7. 6. 1967, str. 2.

byly považovány za následky ekonomického, politického a sociálního útisku, který venkov uvrhl do chudoby, nevědomosti, nevzdělanosti a nekulturnosti. Nedostatek vzdělání pak otevřel cesty fanatismu, který vyvěral z náboženských představ o světě.¹⁶ Náboženství tak bylo spíše symbolem těchto zvyků, které byly popisovány jako špatné a staré, náboženství bylo zobrazováno jako prapor konzervatismu, který bránil pokroku. V tomto duchu jsou psány i výzvy k odstranění těchto zvyků. Příkladem je otevřený dopis, který je adresován nejvyššímu stranickému a státnímu představiteli Enveru Hoxhovi a v němž obyvatelé Delviny v jižní Albánii obviňují církev z podpory všeho zlého, co venkov musel dlouhá léta snášet: „*Kostel a mešita, společně s beji a agy, obchodníky a lichváři, stejně jako s dalšími špatnými zvyky, které se na nás lepily od narození a neopustily nás ani po smrti, nám přinesly jen zlo. Ke kolika vraždám a znásilněním došlo v minulosti uprostřed našeho města (...) a tomu všemu žehnalý kostely a mešity!*“¹⁷

Odsuzování tradičního způsobu života albánské vesnické společnosti a kritika zaostalosti a bídy se staly zároveň prostředkem prezentace pokroků, kterých dosáhla Albánie po válce. Je nesporné, že centralizace moci a modernizace zaváděná albánským státem ve všech odvětvích do určité míry napomohly ke zlepšení životních podmínek Albánců. Tato modernizace s sebou přinesla na jedné straně odstranění lokálních mocenských autorit a tradičního způsobu života, na straně druhé se nesla ve znamení budování alespoň té nejnужnější infrastruktury – výstavby cest, silnic, škol a zdravotních středisek. Všechny tyto projekty byly propagandisticky využity k oslavě vedení země a posloužily k zesílení vlivu centrální moci v regionech. Mocenský aparát v Tiraně sám sebe prezentoval jako první lidovou vládu v dějinách Albánie, která je schopná vyvést zemi ze zaostalosti a učinit z Albánie moderní a racionálně fungující socialistický stát opírající se ve všech oblastech existence o vědecké poznatky. To se samozřejmě promítlo i do propagandy. Albánská komunistická vláda se prezentovala jako budovatel „nové Albánie“, která se jasně vymezuje proti „staré Albánii“. „Nová Albánie“ byla zobrazována jako moderní, soběstačný a soci-

álně spravedlivý stát, zatímco „stará Albánie“ byla státem zaostalým a chudým, ve kterém docházelo k vykořisťování obyvatelstva málo početnou skupinou statkářů a jehož slabosti využívaly okolní státy jen pro své účely.

Na zesilování kontrastu mezi pokrokem, kterého země dosáhla pod komunistickým vedením, a předchozí zaostalostí, ve které Albánie dřímala, se samozřejmě podílela i náboženská tematika. Náboženství a z něho pramenící špatné tradice byly představovány jako vážné překážky, které bránily modernizaci země a společnosti. Albánská propaganda tak nezůstala pouze u samotného ztotožnění náboženství se zaostalostí, ale ještě navíc poukázala na konkrétní překážky, které Albánii tyto staré jevy kladou na cestě k modernizaci. Tak jako se marxismus stal symbolem a jedinou zárukou šťastné budoucnosti, stalo se náboženství symbolem tmářství, zaostalosti a zlozvyků, které člověku brání zapojit se do výstavby socialistického státu: „*V dnešní době, kdy dělníci v naší zemi vyvíjejí gigantickou práci ve výstavbě socialismu, zůstávají odpadky kapitalismu, jakými jsou náboženské předsudky, pověry a alkoholismus, překážkami na naší úspěšné cestě vpřed, a proto je nutné rozvíjet proti nim neústupný a trvalý boj.*“¹⁸ Jiné články zase odsuzují konzervativnost věřících, kteří před moderní medicínou upřednostňovali modlitby a léčbu pomocí různých „šarlatánských“ obřadů.¹⁹ Dobové knihy a články považovaly tyto jevy za škodlivé pro celou společnost, neboť nemocný člověk, který se účinně neléčí, se nemůže rychle zařadit zpět do pracovního procesu a navíc svojí nemocí ohrožuje i ostatní. Právě škodlivé následky, které takové „nerozumné“ počínání může způsobit albánské ekonomice, se staly hlavním argumentem nutnosti bojovat proti těmto jevům. Náboženství tak vlastně způsobovalo i ekonomické škody a to byl bezpochyby velmi silný argument, který mohl být ze strany albánských komunistů využit proti věřícím a proti církevním institucím.

Cesty k odstranění náboženství

Dobové materiály se poměrně podrobně zabíraly konkrétními návody, jak v protináboženské agitaci postupovat.

Albánští ideologové si byli dobře vědomi toho, že starší generace nikdy zcela nepřijme ateistické učení a že náboženské tradice jsou mezi lidmi hluboce zakořeněné. Proto svoji pozornost obrátili pře-

¹⁶ V tomto duchu jsou v dobovém tisku popisovány např. kořeny krevní msty; *Buletin i Univerzitetit Shtetëror të Tiranës, Seria Shkencat shoqërore* 3, Tiranë 1959, str. 159.

¹⁷ Qytetarët e Delvinës heqin dorë nga pronësia private mbi tokat, shtëpitë e tepërta, dyqanet, etj. *Zëri i Popullit*, 18. 3. 1967, str. 5.

¹⁸ SELENICA, P. *Mjekësia dhe feja*. Tiranë 1957, str. 4.

¹⁹ SELENICA, P. *Mjekësia dhe feja*. Tiranë 1957, str. 8, 13.

vším na mládež; albánské školství mělo z mladých lidí vychovat občany bez jakýchkoliv vazeb na církev a na náboženství.²⁰

Úspěchem u mladé generace, která vyrůstala pod bedlivým dohledem socialistického školství, měla ateistická výchova postupně ovlivňovat i starší generaci lidí. Strana se tak snažila nejen o co nejsilnější vliv na mladou generaci, která nabyvala vzdělání v albánských školách až po skončení války, ale mnozí vrcholní představitelé státu požadovali, aby stát a strana mládežnické iniciativy co nejvíce podporovaly. Například na konferenci Svazu pracujících mládeže (BRPSH) ve středoalbánském Elbasanu začátkem dubna 1965 se Enver Hoxha zmínil o případu jedné vesnice, kde z podnětu mladých lidí byla vyhozena do vzduchu mešita a kde starší obyvatelé požadovali, aby byla postavena mešita nová. Enver Hoxha v této souvislosti zdůraznil nezastupitelnou roli mladých lidí, kteří mají starší generaci vysvětlit, že toho není třeba, a svojí aktivitou ukázat, jaké výdobytky přinesl socialismus venkovu.²¹

Vedle opakování marxistických argumentů proti náboženství dobový tisk usiloval o vyvolání dojmu, že většina albánského národa se s „přežitými a starými zvyky náboženské povahy“ a se „zrádnými církvemi“ již rozešla. Velmi jasně to lze sledovat na tisku z roku 1967. V tomto roce došlo k anulování náboženských dekretů z dřívějších let, které upravovaly fungování jednotlivých církví. V praxi to znamenalo zákaz činnosti církví v Albánii. Rok 1967 byl obecně rokem zesílené agitace proti náboženství, která se rozmohla zejména po 7. únoru 1967. V tento den se žáci a učitelé jedné střední školy v Durrësu pod dohledem místní stranické organizace a bezpečnosti otevřeně připojili k otevřené kritice náboženství, kterou na V. sjezdu PPSH a poté ve své řeči z 6. února 1967 přednesl sám Enver Hoxha.²² Kromě otevřené kritiky na adresu některých spolužáků a učitelů, kteří údajně stále slavili náboženské svátky, došlo ve městě k několika útokům na kostely a mešity. Tento počín, dobovou terminologií popisován jako „revoluční akce mládeže“²³, vyvolal v následujících týdnech a měsících

vlny útoků proti církevním objektům v celé zemi. Mnoho objektů bylo zcela zničeno, jiné byly využívány pro jiné účely, ale náboženské obřady nesměly být organizovány nikde.

I když se rozhodně nejednalo o žádné spontánní akce, neboť byly organizovány místními stranickými výbory nebo alespoň s jejich vědomím, albánský tisk tyto události zobrazoval jako akce uvědomělé mládeže. O událostech v Durrësu ze 7. února 1967 se píše jako o spontánní akci studentů, kteří si povšimli toho, že náboženské zvyky a s nimi spjatá pověřivost mají mezi spolužáky a učiteli stále silný vliv. To mělo přimět uvědomělé studenty, aby s pomocí místní organizace mládeže a strany zahájili masivní protináboženskou kampaň, která nakonec vyvrcholila útoky na sakrální budovy v celé zemi a pozdějším zrušením církevních dekretů.²⁴ Prostřednictvím tisku se takovému počínání samozřejmě dostalo otevřené podpory shora, a tak se protináboženská kampaň mohla z Durrësu snadno rozšířit do celé země. Pozdější komentáře události v Durrësu interpretují jako neřízenou spontánní akci uvědomělého studentstva a učitelů, kteří pod vlivem Hoxhových proslovů chtěli jednou pro vždy odstranit zvyky spojované s náboženstvím: „Po V. kongresu Strany a po proslovu soudruha Envera z 6. února s jiskrou, kterou rozžehla revoluční mládež školy Naim Frashëri v Durrësu, vybuchlo a do všech oblastí země se rozšířilo mocné revoluční hnutí. Toto hnutí iniciované lidem si získalo mysl a srdce mas a způsobilo, že masy povstaly, aby zasadily drtivý úder konceptům a ohniskům náboženské ideologie. Masy se tak vrhly do konkrétních akcí pro formování svého socialistického vědomí a daly tak nejlépe na srozuměnou, že zaostalé zvyky a náboženská víra brání formování nového komunistického člověka a plné výstavbě socialistické společnosti.“²⁵

Řízená propaganda usilovala o vytvoření dojmu o spontánnosti protináboženského hnutí, které mělo dokumentovat široké přijetí proticírkevní politiky u obyvatelstva. O vyvolání tohoto dojmu se postaraly státem zcela ovládané sdělovací prostředky. Pro vytvoření dojmu o všeobecném souhlasu s protináboženskou kampaní však nestačily jen desítky článků, ve kterých jejich autoři obhajovali události z Durrësu z počátku roku 1967. Dalším cílem bylo podnítit protináboženské nálady mezi obyvatelstvem celé Albánie. Řeč Envera Hoxhy pro-

²⁰ HOXHA, E. *Dituria dhe kultura në Shqipërinë e re socialiste janë bërë të masave* (16. 12. 1959). In: Konferenca Kombëtare për Zhvillimin e Mëtejshëm të Kulturës në Fshat (15-16 dhjetor 1959), Tiranë 1959, str. 22.

²¹ HOXHA, E. *Raporte e fjalime 1965-1966*, Tiranë 1971, str. 56.

²² Me shpatën e mprehtë të ideologjisë së partisë kundër ideologjisë fetare, paragjykimëve, bestytnive e zakoneve prapanike. *Zëri i Popullit*, 8. 2. 1967, str. 1.

²³ Tamtéž.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ Në luftën për të çrrënjësuar paragjykimet fetare dhe zakonet prapanike, organizata e Frontit luan një rol të rëndësishëm. *Zëri i Popullit*, 23. 9. 1967, str. 2.

nesená na V. stranickém sjezdu PPSH v roce 1966 a zejména jeho projev z 6. února 1967 byly zcela jistě těmi signály shora, které motivovaly mládežnické a stranické organizace v jednotlivých okresech Albánie, aby se i ony zapojily do agitace proti církvím. Ostatně k událostem v Durrësu došlo pouhý den po Hoxhově projevu, ve kterém zopakoval, že součástí třídního boje je boj proti náboženské ideologii, předsudkům, pověrám a zaostalým zvykům.²⁶ Všechny další „revoluční kroky lidu“ proti všem pozůstatkům náboženského vlivu tak byly přímou odpovědí na signál shora.

Na rozdíl od vědeckých argumentů proti náboženství, které se nijak nelišily od protináboženských marxistických argumentů v SSSR a které albánští ideologové plně přejali, realizace protináboženských opatření byla v albánském případě ojedinělá. Sice i v jiných zemích východní Evropy docházelo k zatýkání a popravám duchovních a k ničení sakrálních staveb, avšak albánský případ byl poněkud extrémní. Naprostý zákaz náboženských obřadů v zemi, zákaz vlastnictví sakrálních předmětů, postavení všech církví mimo zákon a ústavní článek prohlašující roku 1976 Albánii ateistickým státem, stejně jako masivní protináboženská kampaň měly bezprostřední spojitost s celkovou ekonomickou a zejména politickou situací, v níž se Albánie od poloviny 60. let 20. století nacházela. Prohlubující se mezinárodní izolace země, zhoršující se hospodářská situace, a tedy nutnost spoléhat se stále více na vlastní síly, vyvolaly v Albánii potřebu udržovat

²⁶ Me shpatën e mprehtë të ideologjisë së partisë kundër ideologjisë fetare, paragjykimëve, bestytynive e zakonëve Prapanike. *Zëri i Popullit*, 8. 2. 1967, str. 1.

společnost v jakési neustálé mobilizaci. Kampaň „permanentní revoluce“ měla urychlit modernizaci Albánie a zajistit dokončení hospodářských plánů, které se po přerušení pomoci ze SSSR a poté i z Číny musely obejít bez vydatné zahraniční pomoci. Protináboženská agitace byla součástí této „permanentní revoluce“. Z pohledu vysokých stranických vůdců bylo úspěšné a rychlé protináboženské tažení nutným krokem k posílení centralizace země, její obranyschopnosti, ale také záminkou k odstranění nespolehlivých lidí ve všech sférách společnosti. Zbožnost obyvatel a tradice spojované s náboženským konservatismem měly být vymýceny nejen zákazem všech náboženských obřadů a zavřením všech svatostánků, ale především důmyslnou a permanentní agitační činností. Ta byla založena především na šíření marxistických argumentů proti náboženství a na tzv. „šíření kultury“²⁷ do odlehklých regionů. Toto „šíření kultury“ nebylo ničím jiným než budováním základní infrastruktury a zlepšováním sociálních podmínek života venkovského obyvatelstva. Albánští komunističtí ideologové spoléhali na to, že modernizace společnosti půjde ruku v ruce se sekularizací. Pro legitimizaci protináboženských kroků albánského nejvyššího vedení bylo nezbytné vyvolat dojem masové podpory této politiky mezi obyvatelstvem, což zajistily státem zcela kontrolované sdělovací prostředky.

²⁷ Tento pojem byl hojně používán albánskými komunistickými představiteli, viz např. přednáška Envera Hoxhy z 16. prosince 1959, na které hovořil o klíčové roli šíření kultury (*përhapja e kulturës*) pro ekonomiku země; *Konferenca Kombëtare për Zhvillimin e Mëtejshëm të Kulturës në Fshat (15-16 dhjetor 1959)*. Tiranë 1959, str. 19.

ABSTRACT

Religious Topic in the Albanian Communist Propaganda

Since the Second World War, the Albanian communist regime sought to reduce the impact of churches in the country. The anticlerical procedure culminated in 1967 when the regime proscribed the religious institutions. Finally, under the new constitution of 1976, Albania was declared atheist country. Analysis of Albanian contemporary press and official ideological artifacts focuses on religious matter and investigates not only the anticlerical argumentation but also monitors the role of religion in the ideology of Albanian communist state.

In Albanian, similarly to other East European countries, was the connection on foreign countries, particularly on Western countries (included especially Catholic Church), one of the most important anticlerical argumentation. Church and religiosity were presented as a sign of backwardness that prevents progress. Historical materials demonstrated that all the negative phenomena in Albanian society stemming from religious practice (vendetta, gender inequality, illiteracy etc.) or being caused by churches which held intentionally the Albanian society in backwardness. State-controlled propaganda also emphasized economic harm caused by churches and religion.

Religious topic was entirely involved in agitation against external enemies of Albania which gradually became Yugoslavia, the USSR and China. From the Albanian view, it is this lack of progress against religion from the side of these states which reveals the fact that these countries have betrayed the principles of Marxism-Leninism and been gradually approaching to the principles of Western capitalist countries.

► Albania, religiosity as a sign of backwardness, religion and politics